

УДК 614.252

Марина ТИМОФІЄВА,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
timofieva.marina@bsmu.edu.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
СПРЯМОВАНОСТІ СТУДЕНТА-
МЕДИКА

Key words: *professional orientation, motivation, need, installation, necessity, self-concept.*

Tymofieva Maryna. The Research of Professional Orientation of Medical Student.

In the article theoretical and methodological analysis of the structural components of professional orientation is made; such concepts as success, motivation, need, installation, self-concept as structural components of professional orientation are disclosed. The professional orientation of medical students in higher medical institution are empirically investigated.

Перед вищими навчальними закладами стоїть завдання забезпечення фахівцями, здатними на високому професійному рівні виконувати своє призначення. Недостатність у молодих спеціалістів інструментарію для підвищення професійної діяльності досягнення є актуальною проблемою. Від медичного працівника вимагаються не тільки ґрунтовні знання та уміння, але й особистісна включеність в професію, відповідна ідентичність, установки на постійне професійне самовдосконалення, ціннісне ставлення до професійної діяльності. Одним із центральних у підготовці майбутніх фахівців стає завдання розвитку і зміцнення професійної спрямованості, що передбачає розуміння і внутрішнє прийняття цілей професійної діяльності, інтерес і схильність до неї, сформованість професійних ідеалів, переконань і ціннісних орієнтацій.

Метою статті є визначення сутності та структурних компонентів поняття професійної спрямованості, емпірично дослідити професійну спрямованість студентів-медиків у вищому медичному закладі.

Методологічна основа дослідження. Дослідженню цієї проблеми присвячені наукові праці багатьох психологів і педагогів. Професійна спрямованість трактується як прояв загальної спрямованості в праці С.М. Петрова, К.К. Платонова, С.Л. Рубінштейна. Професійна спрямованість ототожнюється з іншими психологічними категоріями, наприклад, із професійними інтересами, потребами, потребою (С.Д. Максименко), професійними намірами, успіхом. Вивчаються різні аспекти професійної спрямованості: зміст і структура

професійної спрямованості (С.Х. Асадулліна, Л.І. Божович, Т.С. Деркач, М.І. Дяченко, С.О. Зімічева, Н.В. Кузьміна, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, В.Г. Маралов, Л.М. Мітіна, Є.М. Нікіреєв, А.П. Сейтешев); аналіз професійної спрямованості як самостійного феномена – стійкої домінуючої системи мотивів, системи емоційно-ціннісних відносин, що задають ієрархічну структуру домінуючих мотивів особистості (Л.М. Мітіна).

На думку А. П. Сейтешева професійна спрямованість за своєю структурою являє собою складне утворення, що включає в себе предметний зміст, світогляд і певні динамічні властивості¹.

Професійна спрямованість особистості – категорія, котра становить предмет дослідження одночасно декількох наук: філософії, психології, соціології та педагогіки. Проблема вивчення професійної спрямованості в силу її багатокомпонентності є складною та ще до того ж знаходиться на перетині досліджень із психології праці, педагогічної психології, психології розвитку та психології особистості. Як вже зазначалося, нині в психології немає однозначного визначення професійної спрямованості. Так, зокрема, професійну спрямованість розуміють, перш за все, як сукупність мотиваційних утворень (інтересів, потреб, схильностей, прагнень тощо), пов'язаних з професійною діяльністю людини, що впливають на вибір професії, прагнення реалізувати себе в ній, задоволеність від неї. Професійна спрямованість являє собою інтегральне утворення, котре характеризується предметом професійної спрямованості, в якості якого виступає

бажана професія (вид діяльності); видами мотивів професійної діяльності; силою (рівнем) спрямованості, виявом вираженості прагнення до оволодіння професією та реалізації себе в ній; задоволеністю чи незадоволеністю людини своєю професією.

Спрямованість виступає також як системоутворююча якість, визначаючи психологічний склад особистості. Саме в спрямованості знаходять свій вираз цілі, в ім'я яких діє особистість, її мотиви та суб'єктивне ставлення до різних аспектів дійсності².

Визначення сутності поняття професійної спрямованості розпочнемо з аналізу терміну «мотивація». Виділяють два види мотивації: внутрішню і зовнішню. Внутрішня пов'язана з інтересом до діяльності, зі значимістю виконуваної роботи, зі свободою дій, можливістю реалізувати себе, а також розвивати свої вміння і здібності. Зовнішня мотивація формується під дією зовнішніх факторів, таких як працевлаштування, умови оплати праці, соціальні гарантії, можливість перспективи, похвала або покарання керівником тощо. Вони мають вплив, але не обов'язково на тривалий період. Більш ефективною є така система факторів, яка впливатиме як на зовнішню, так і на внутрішню мотивацію.

Термін «мотивація» використовують у сучасній психології в двоякому сенсі: як систему чинників, детермінуючих поведінку так і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність.

Для наочного обґрунтування співвідношення мотивації як динамічної підструктури, ми спиратимемось на концепцію особистості Д. Узнадзе, що будується на понятті установки, яку дослідник вважав центральним психологічним утворенням. Установка, за Д. Узнадзе, вважається основним регулятивним механізмом поведінки людини, визначаючи її спрямованість та вибіркову активність. Однак, сутність особистості не зводиться до функціонування установки, як несвідомого утворення. Вона визначається наявністю таких базових проявів, як свідомість та здатність до об'єктивації³.

А.Р. Мусалаєва визначає професійну спрямованість як установку на розвиток особистості відповідно до вимог діяльності, що супроводжує все свідоме життя суб'єкта праці. Її можна охарактеризувати як фіксований на певному віковому етапі рівень цілісного процесу становлення особистості спеціаліста⁴.

Характерною рисою особистості є здатність до здійснення далекої мотивації, тобто

здійснення дій та вчинків, мета яких в задоволенні потреб, призначених для майбутнього життя.

Розглянемо поняття потреби як однієї зі структурних елементів спрямованості. С.Д. Максименко в генетико-психологічних витоках розвитку особистості дає порівняльну характеристику потребі і нужді, наголошуючи, що потреба як конкретний чинник функціонування особистості з'являється лише в результаті контакту цілісної нужди з оточенням. Ці зіткнення по-своєму збагачують, урізноманітнюють і диференціюють нужду, забезпечуючи здатність до розвитку (саморозвитку). Першою атрибутивною ознакою нужди є її гетерогенність: біологічне і соціальне складають суперечливу єдність. На відміну від цього, потреби в психології традиційно розділяються на власне біологічні і соціальні, тобто потреби, на відміну від нужди, атрибутивно відокремлюються відносно двох просторів існування особистості. До «внутрішньо-соціального» слід віднести ті власне психологічні феномени, що породжені завдяки контакту соціальної складової нужди з соціокультурним середовищем існування людини. Конкретно мається на увазі мотивація, здібності, вищі пізнавальні функції і вищі почуття, спрямованість і характер⁵.

Важливим фактором, що впливає на професійну діяльність, є самосвідомість особистості, так звана Я-концепція. Як відомо, Я-концепція не є статичною, а виступає динамічним психологічним утворенням. Професійна Я-концепція особистості може бути реальною та ідеальною. Реальна Я-концепція відображає уявлення особистості про те, якою вона є. Ідеальна Я-концепція відображає уявлення особистості про те, якою вона має бути. Реальна та ідеальна Я-концепції не тільки можуть не співпадати, а дуже часто обов'язково різняться між собою. Це неузгодження може мати як негативні, так і позитивні наслідки.

З одного боку, неузгодження між реальною та ідеальною концепціями може стати джерелом внутрішньо особистісних конфліктів. З другого – саме ця неузгодженість є основним джерелом професійного самовдосконалення особистості та прагнення до розвитку. Багато що в цьому процесі визначається мірою неузгодженості та її внутрішньо особистісною інтерпретацією.

Професійна та трудова діяльність є однією з основних форм життєдіяльності людини, яка займає левову долю часу та має

виступати площиною, в рамках якої реалізуватиме себе особистість. Від того, як людина сприймає та оцінює свою роботу, свої досягнення та себе в професійній ситуації, залежить її загальне самопочуття та ефективність діяльності. Професійна самосвідомість виступає особистісним регулятором професійного та творчого саморозвитку студента-медика.

Спрямованість медичного працівника може бути представлена через наступні складові:

1) спрямованість на людину, пов'язана з інтересом до її здоров'я;

2) спрямованість на себе, пов'язана з потребою в самовдосконаленні та самореалізації в професійній сфері;

3) спрямованість на предметну сторону професії медичного працівника.

Варто зазначити, що найвища ефективність медичної діяльності буде досягнута за умови реалізації зазначеної ієрархії складових.

Для розкриття структурних компонентів спрямованості медичного працівника, проаналізуємо термін «успіх».

Стосовно когнітивної складової успіху, важливо зазначити, що результат діяльності може бути людиною оцінений виходячи з системи різних за змістом і природою критеріїв. Це можуть бути зовнішні або внутрішні критерії. Зовнішні – це, з одного боку, поставлені іншим суб'єктом мета чи еталон, з іншого, вироблений соціальною групою певний соціальний стандарт. Внутрішні – особисто значуща мета, як ідеальне уявлення майбутнього продукту діяльності, і як намічений особистістю рівень досягнення. Саме внутрішні критерії виступають детермінантами пристрасного бажання особистості досягати або навіть виходити за рамки існуючих соціальних приписів, стандартів. Істотно, що саме вони зумовлюють прогресивний розвиток особистості. Але центральною, із психологічного погляду, на нашу думку, є афективна складова даного феномену – відчуття успіху, переживання людиною стану радості, задоволення.

Діапазон емоційного переживання успіху дуже широкий, від ледь помітного переживання задоволення до потужного, нестримного прояву радості, гордості, тріумфу⁶.

Деякі автори, такі як А.А. Бодалев та Ю.А. Гагін вважають, що успіх – це громадське визнання успіху. Н.А. Батурін вважає, що успіх – це особиста суб'єктивна інтегральна оцінка власного результату, яка

залежить від того наскільки результат діяльності відповідає тому результату, який намагався досягти працівник.

Найбільш ймовірним визначенням поняття успішності професійної діяльності є поєднання цих двох думок. Таким чином успіх – це оцінка самим працівником свого результату, так і оцінка результату праці з боку оточуючих. Оцінка власної діяльності як успішної, малоуспішної та неуспішної має великий вплив на особистість. О.Н. Родіна відмічає, що думка про успішність власної професійної діяльності впливає на уяву про цінність власної особистості, впливає на самооцінку та рівень прагнень. Також О.Н. Родіна вважає, що оцінювати успішність професійної діяльності повинні: керівники, колеги, підлеглі, члени родини та інші значимі люди (наприклад, друзі)⁷.

Важливим чинником успішності професійної діяльності є рівень розвитку професійної самосвідомості як елемент, що здійснює регулюючу функцію у діяльності, що складається з: самопізнання (самопостереження, самооцінка); самоконтролю (самохвалення, самозаохочення, самозасудження, самопокарання, самоаналіз, самопримус); самовдосконалення (самоформування, самопрограмування). Так, високий рівень формування та розвитку професійної самосвідомості медичного працівника передбачає високопрофесійне ставлення до діяльності, уміння правильно організувати свій час, ставити та реалізовувати особистісні цілі та організації, особистісне самовизначення.

Різні психологічні школи по-своєму трактують феномен успіху. У психологічній теорії особистості З. Фрейда немає безпосереднього звернення до внутрішніх детермінантів або зовнішніх поведінкових проявів успіху. У психоаналізі «успіх» – це гомеостатична рівновага в задоволенні інстинктивних потреб і тому тут доречно скористатися поняттям «ідентифікація» як неусвідомлений метод позбавлення фрустрації й тривоги. У цьому сенсі «ідентифікуючись», людина приймає риси іншого й робить їх корпоративною частиною власної особистості.

Позиція А. Адлера відносно детермінантів успіху прямо пов'язана з однією з основних його ідей – ідеєю фіктивного фіналізму. Фінальні цілі життя створюють стимульну основу людської активності. Ще одне поняття цього вченого тісно пов'язане з поняттям успіх – прагнення до переваги.

Основою для вивчення спрямованості на успіх в психології є припущення про її зв'язок з рівнем домагань [Ткачук І. І.].

Кожна людина в процесі діяльності завжди ставить перед собою певні цілі. У процесі досягнення цих цілей людина здебільшого переживає почуття задоволення.

З огляду на це, той чи інший рівень домагань особистості зумовлений її прагненням переживати успіх і уникати поразки. В цілому відома невідповідність між рівнем домагань і рівнем можливостей їх задоволення є суттєвим моментом у розвитку особистості. Ця невідповідність мобілізує діяльність особистості, змушує її активізуватися. Рівень домагань тісно пов'язаний з мірою залучення «Я» в певну соціальну роль. Якщо та чи інша роль не інтерналізована особистістю, то її прагнення в межах цієї ролі можуть бути досить низькими і не підвищуватимуться у випадку успіху.

Проаналізувавши дослідження в галузі психології та педагогіки, що визначають особливості проблеми формування професійної спрямованості, можна стверджувати, що цей процес передбачає наявність принаймні двох етапів. На першому етапі формування професійної спрямованості інтерес до професії переважно тримається на привабливості її зовнішніх сторін і без посередньо пов'язаний із переживаннями свого ставлення в даний момент. Перший етап формування професійної спрямованості закінчується вихованням інтересу до діяльності з оволодіння професією і є нижчою стадією розвитку професійної спрямованості. Вища стадія виявляється у вигляді схильностей, якостей та переконань особистості.

Другий етап формування професійної спрямованості завершується готовністю спеціаліста до самостійної професійної діяльності.

Можна виділити такі умови для професійного становлення студентів:

- забезпечення усвідомлення студентами завдань та вимог майбутньої професії;
- формування в студентів професійно-психологічної спрямованості;
- організація активності кожного студента; врахування у процесі навчальної взаємодії зі студентами індивідуальних особливостей кожного;
- організація керованої самостійної роботи студентів.

Таким чином, основними функціями навчання у вищому навчальному закладі, які

спрямовані на професійне становлення особистості майбутнього спеціаліста, є наступні:

1. Формування професійних (цільових, смислових, операційних) настанов.
2. Формування системи професійно важливих знань, науково-культурного світогляду.
3. Формування професійно важливих умінь та навичок.
4. Розвиток професійно важливих здібностей (інтелектуальних, перцептивних, комунікативних, експресивних, організаторських, мовних тощо).
5. Розвиток духовних потреб майбутнього фахівця, морально-етичне вдосконалення його особистості.
6. Сприяння самоактуалізації кожної особистості, розвитку індивідуальності.

Важливою умовою розвитку і зміцнення професійної спрямованості майбутніх лікарів є діалогізація педагогічної взаємодії, яка забезпечує сприятливий соціально-психологічний мікроклімат і стимулює ідентифікацію студентів з викладачами як носіями професійних норм і ціннісних орієнтацій. Організація педагогічних відносин на засадах діалогічного підходу передбачає сприйняття викладачами студентів як психологічно рівноправних партнерів, взаємну активність, відкритість і довіря, готовність стати на точку зору партнера, віру в потенційні можливості професійного розвитку студентів, налаштованість на взаєморозуміння і творчу співпрацю з ними [Тихолаз С. І.].

З метою виявлення у студентів-медиків рівня професійної спрямованості за видами: спрямованість на себе (Я), спрямованість на спілкування (С), спрямованість на діяльність (Д), ми використали методіку діагностики професійної спрямованості Б. Басса.

Дослідження проводилось на базі Буковинського державного медичного університету в 2013 році. Прийняли участь студенти 1-х і 3-х курсів спеціальності «Лікувальна справа» та «Медична психологія».

На основі отриманих експериментальних даних, отримали наступні результати (таб. 1).

Таблиця 1. Результати діагностики професійної спрямованості за методикою Б. Басса

Курс	Спеціальність	Я	С	Д
1	"Лікувальна справа"	19,35%	25,81%	54,84%
3		29,17%	16,67%	54,17%
3	"Медична психологія"	42,86%	14,29%	42,86%

Одержані дані свідчать, що спрямованість на діяльність у студентів-медиків 1 курсу – 54,8 %, на 3 курсі – 54,1%. Студенти зацікавлені у вирішенні ділових проблем, виконанні роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку. Але на 1 курсі бажання діалогічності, прагнення підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних стосунках – 25,8%, в порівнянні з 3 курсом – 16,6%.

На 3 курсі спрямованість на себе (Я) – 29,1% більша ніж на 1 курсі – 19,3%. Спрямованість на себе (Я) свідчить про орієнтацію на пряме винагородження та задоволення, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтравертність, роздратованість, прагнення до влади.

За відсутності набору в університеті 1 курсу спеціальності «Медична психологія», на жаль, не змогли провести дослідження і порівняти з 3-м курсом, але результати дослідження на 3-му курсі показує високий показник – 42,8% спрямованість на себе та на діяльність, менші показники за видом спрямованості на спілкування – 14,2%.

Отже, аналіз наукових досліджень дозволив зробити висновок, що професійна спрямованість студента-медика є складним динамічним новоутворенням особистості, яка виступає як система психічних властивостей і поступово складається в онтогенезі людини. Систему професійної спрямованості складають: емоційний, когнітивний, мотиваційний, вольовий та контрольно-оцінний компоненти. Формування професійної спрямованості майбутніх медичних працівників можливе, якщо в процесі навчання у вузі студентом буде накопичений і узагальнений рефлексивний досвід самовизначення в професії; сформовано мотиваційний компонент професійної діяльності; розвинена суб'єктність як специфічна якість, що забезпечує його професійну ідентичність; організація педагогічної взаємодії на засадах діалогічного підходу, що забезпечує сприятливий соціально-психологічний мікроклімат й активізує ідентифікацію студентів з викладачами як носіями професійних норм і ціннісних орієнтацій.

Розв'язання проблеми професійної спрямованості потребує пошуку нових підходів до організації навчального процесу й обгрун-

тування педагогічних умов розвитку професійної спрямованості як важливої складової професійної готовності медичних працівників. Перспективи подальших досліджень полягають, зокрема в дослідженні впливу профорієнтаційної роботи та ролі професійного самовизначення для успіху в професійній діяльності.

Література:

¹ Сейтешев А.П. Пути профессионального становления учащейся молодежи / А.П. Сейтешев. – М.: Высшая школа, 1988. – 336 с.

² Кружева Т. В. Особливості формування компонентів професійної спрямованості у практичних психологів у процесі навчання [Електронний ресурс] : – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Psihologia/74177.doc.htm

³ Психологические теории и концепции личности. Краткий справочник // Психология личности: словарь-справочник / Под ред. П. Горностай, Т. Титаренко [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/psiteol/txt41.htm>.

⁴ Мусалаева А.Р. Особенности формирования профессиональной направленности психологов в период вузовского обучения : автореф. дисс. ... канд. психол. наук (19.00.07) / А.Р. Мусалаева. Ставрополь: СевкавГТУ, 2004. – 25 с.

⁵ Максименко С.Д. Генетико-психологичні витоки розвитку і саморозвитку особистості / С.Д.Максименко // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. За ред. С.Д. Максименка. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. – Т.Х, Вип. 7. – С.7.

⁶ Ткачук І. І. Спрямованість на майбутній професійний успіх як вектор професійного самовизначення особистості [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp17/tkachuk.pdf

⁷ Родина О.Н. О понятии «успешность трудовой деятельности» / Родина О.Н. // Вестник МГУ, серия Психология, 1996, № 3.– С. 60-65.

Marina Timofeeva. UNE RECHERCHE DE DIRECTIVITE PROFESSIONNELLE D'UN ETUDIANT EN MEDECINE.

L'article presente analyse théorique et méthodologique des composants structuraux d'une directivité professionnelle; les notions de: réussite, la motivation, le besoin, le concept de soi comme composantes structurelles d'une directivité professionnelle. Une étude empirique de l'orientation professionnelle des étudiants en médecine dans un établissement médical supérieur.

Mots-clés: *directivité professionnelle, la motivation, le besoin, le concept de soi.*

Тимофеева Марина. ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СТУДЕНТА-МЕДИКА.

В статье проведен теоретико-методологический анализ структурных компонентов профессиональной направленности; раскрыты понятия: успех, мотивация, нужда, установка, потребность, Я-концепция как структурные компоненты профессиональной направленности. Эмпирически исследована профессиональная направленность студентов-медиков в высшем медицинском заведении.

Ключевые слова: *профессиональная направленность, мотивация, нужда, установка, потребность, Я-концепция.*